

**Obrazowanie przyszłości Antropocenu:
ciało i środowisko w prozie spekulatywnej wybranych północnoamerykańskich pisarek
pochodzenia indiańskiego**

Streszczenie

W ostatnim stuleciu człowiek zaczął wpływać na życie na Ziemi w sposób nieodwracalny, w efekcie czego obecną epokę geologiczną nazwano „erą człowieka”, czyli Antropocenem. Według ekofeministek (np. patrz: Phillips 2016, Plumwood 1993) źródła problemu można doszukiwać się w „logice patriarchy”, która opiera się na hierarchicznej skali wyznaczającej podrzędność. Oznacza to, że w rozróżnieniach mężczyzna/kobieta, kultura/natura, umysł/ciało, rozum/emocja wyższa wartość przypisywana jest raczej „mężczyźnie”, „rozumowi”, „umysłowi”, niż „kobiecie”, „emocjom”, czy też „ciału”. Taka przemoc epistemiczna ma negatywne konsekwencje dla środowiska, w tym ludzi, którzy zostali powiązani z naturą, tj. m. in. dla kobiet i rdzennych mieszkańców obszarów skolonizowanych. Postrzeganie ich jako Innych wiązało się z ich wykluczeniem i nieuchronną dyskwalifikacją w życiu społecznym. Istnieje więc potrzeba wyjścia poza konstrukcjonizm i zerwania z myśleniem dualistycznym. W tym zadaniu może okazać się pomocna literatura.

Szereg współczesnych pisarzy próbuje przybliżyć czytelnikom aktualne problemy społeczne oraz ich związek z pogłębiającą się degradacją środowiska, zmianami klimatycznymi, rozwojem technologii, charakterystycznymi dla ery człowieka. Twórczość literacka i filmowa z gatunku science-fiction obfituje w obrazy antyutopii, przedstawiające apokaliptyczne wizje Ziemi zniszczonej przez różnego rodzaju lokalne konflikty i katastrofy. Jednym z przejawów rosnącego zainteresowania zmianą klimatu i środowiska naturalnego jest rozwinięcie nowych gatunków literackich, którym jest np. gatunek climate fiction (cli-fi), definiowany jako odmiana fantastyki naukowej, poświęcona zmianom klimatycznym nie pod kątem ich odkrywania, a ostrzeżenia przed tego typu skutkami działalności człowieka. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na to, że zarówno literaturę science-fiction, fantastykę, horror, jak i cli-fi można zakwalifikować do szerszej kategorii, określanej jako proza spekulatywna (np. patrz: Streeby 2018), która generuje obrazy innych światów jako komentarz do aktualnej sytuacji w świecie.

Kylie Whyte (2018, 224-227) zauważa, że literaturoznawcy koncentrują się w swoich badaniach głównie na sposobie, w jaki literacki „mainstream”, a więc tacy amerykańscy i kanadyjscy autorzy prozy spekulatywnej, jak: Barbara Kingsolver (*Flight Behaviour*),

Nathaniel Rich (*Odds against Tomorrow*) czy Margaret Atwood (*The Year of the Flood*), przedstawiają zagadnienia związane ze zmianami klimatycznymi oraz ich wpływem na życie ludzi. Wspomniani wyżej autorzy przedstawiają pewną wizję przyszłości, nie odnosząc się zupełnie w swoich utworach do problemów takich społeczności, jak ludy rdzenne, które są ofiarami tzw. niesprawiedliwości ekologicznej, tzn. „nierównej dystrybucji ekologicznych problemów i przywilejów wśród różnych grup w obrębie populacji” (Fiedorczuk 2015, 28). Ten aspekt można jednak znaleźć prozie spekulatywnej pisanej przez północnoamerykańskich autorów pochodzenia indiańskiego, która stosunkowo rzadko, jak dotąd, poddawana jest analizie w publikacjach naukowych. Grace Dillon podkreśla, że choć rdzenni pisarze tworzą prozę spekulatywną od dłuższego czasu (od lat 90. XX wieku), to „jest ona jednak pomijana” (Dillon 2012, 2). W rezultacie proza spekulatywna północnoamerykańskich pisarek rdzennych nie doczekała się dotąd zbyt wielu opracowań krytycznych. Dotychczas pojawiły się nieliczne antologie poświęcone literaturze science fiction tworzonej przez rdzennych pisarzy, tj. *Walking the Clouds: An Anthology of Indigenous Science Fiction* (2012) pod redakcją Grace L. Dillon oraz *Love Beyond the Body, Space and Time: An Indigenous LGBT Sci-Fi Anthology* (2016) (red. Hope Nicholson). Celem niniejszej rozprawy było wypełnienie luki badawczej dotyczącej tego typu twórczości autorstwa rdzennych pisarek północnoamerykańskich.

Głównym celem rozprawy było zwrócenie uwagi na sposób, w jaki współczesne północnoamerykańskie pisarki pochodzenia indiańskiego przedstawiają w swojej prozie spekulatywnej przyszłość i zagrożenia, jakie niesie ze sobą ludzka działalność w epoce Antropocenu. W rozprawie przeanalizowano powieści z gatunków, dla których charakterystyczne jest przedstawienie wizji przyszłości, tj. science fiction, climate fiction i antyutopii, mieszczących się w gatunku określanym jako proza spekulatywna. W rozprawie zbadano sposób, w jaki wybrane pisarki kwestionują w swoich powieściach dualistyczne myślenie i związaną z nim opozycję natura-kultura. W centrum zainteresowania postawiono sposoby przedstawiania świata poza-ludzkiego oraz kobiecego ciała, a także sposób, w jaki wybrane pisarki przedstawiają relację między kobietami, a światem poza-ludzkim. Niniejsza dysertacja poddała także refleksji różne sposoby postrzegania relacji między technologią a mądrością rdzennych Amerykanów. W dysertacji opisano, w jaki sposób wybrane autorki zestawiają zachodnie nauki z naukami rdzennych Amerykanów i omówiono sposób, w jaki autorki reprezentują ich znaczenie dla zrównoważonego rozwoju. W dysertacji zwrócono również uwagę na to, jak wybrane pisarki przedstawiają rolę kobiet i środowiska w science fiction, którego przez dekady głównym bohaterem był mężczyzna.

Trzy pierwsze rozdziały pracy mają charakter teoretyczny. Pierwszy rozdział odnosi się do korzeni dualistycznego myślenia, które przyczyniło się do stosunku przemocowego wobec kobiet, środowiska oraz ludności rdzennej. W rozdziale tym omówiono także wybrane aspekty polityki formułowanej wobec ludności rdzennej w Ameryce Północnej. W drugim rozdziale przedstawiono, jak filozofia, w tym feminizm korporalny i posthumanizm, odpowiedziała na potrzebę wyjścia poza konstrukcjonizm. Rozdział trzeci poświęcony został światopoglądowi i tradycjom rdzennych Amerykanów, a także współczesnemu postrzeganiu i życiu Amerykanów pochodzenia indiańskiego. Teorie przedstawione w pierwszych trzech rozdziałach posłużyły jako podstawy metodologiczne i pryzmat, przez który przeanalizowano wybrane powieści współczesnych autorek pochodzenia indiańskiego w kolejnych częściach dysertacji. Materiał do analizy stanowią: *Moons of Palmares* (1997) i *Resistance* (2013) autorstwa Zainab Amadahy, *Trail of Lightning* (2018) autorstwa Rebeci Roanhorse, *Oracles* (2004) Melissy Tantaquidgeon Zobel, *The Marrow Thieves* (2017) Cherie Dimaline i *Future Home of the Living God* (2017) autorstwa Louise Erdrich.

W rozdziale czwartym omówiono dzieła Zainab Amadahy: *Moons of Palmares* (1997) i *Resistance* (2013). Przeanalizowano, w jaki sposób Amadahy porusza w swoich powieściach problem niesprawiedliwości społecznej, problem rasizmu, kwestie technologii i jej wpływu na kobiety, a także związek między ciałem a klasą społeczną. Zgłębiono także sposób, w jaki Amadahy spostrzega świat poza-ludzki i jego sprawczość. W kolejnym rozdziale skupiono się na powieściach Rebeci Roanhorse i Melissy Tantaquidgeon Zobel, odpowiednio *Trail of Lightning* (2018) i *Oracles* (2004). Powieści te odchodzą od tego, co Donna Haraway nazywa „opowieściami akcji z tylko jednym prawdziwym męskim bohaterem, który jest twórcą świata” (2016, 118). W rozdziale tym przeanalizowano, jak bohaterki powieści różnią się od opresyjnego zachodniego ideału bohatera. Zwrócono też uwagę na to, że pisarki przedstawiają rośliny i skały jako żywe istoty, kwestionując w ten sposób postrzeganie tego, co żywe i martwe. Rozdział szósty został poświęcony prozie Cherie Dimaline i Louise Erdrich, a dokładniej powieściom *The Marrow Thieves* (2017) i *Future Home of the Living God* (2017). Powieści omówione w tym rozdziale wskazują na problem uprzedmiotowienia ludności rdzennej w kontekście biotechnologii. W centrum zainteresowania postawiono też ciało kobiety ciężarnej.

W pracy wykazano, że pisarki pochodzenia indiańskiego podważają w swojej prozie spekulatywnej tradycyjne, fundamentalne założenia humanistyki z jej hierarchicznym umiejscowieniem człowieka na szczycie, antropocentryzmem. Głoszą poglądy biocentryczne, iż człowiek jest jedną z wielu istot żywych zamieszkujących Ziemię, nieuprzywilejowanym

elementem biosfery. Pisarki zamazują ściśle rozróżnienia (ludzkie–pozaludzkie, mężczyzna–kobieta), a opozycję natura-kultura zamieniają w kontinuum „naturokultura”, kładąc nacisk na ich wzajemne interakcje, a myślenie w kategoriach opozycji zastępują kategoriami procesów. Materia jest przedstawiana jako żywa, co wynika ze światopoglądu rdzennych Amerykanów, gdzie Ziemia jest uważana za przedłużenie ciała. Koncepcja materii jako posiadającej sprawczość wpisuje się w idee wyrażane przez badaczy Nowego Materializmu, m.in. Jane Bennet i Dianę Coole.

W pracy omówiono również sposób, w jaki wybrane autorki ilustrują w swoich powieściach koncepcję czasu. Zamiast przedstawiać wydarzenia w linearnym ciągu, pisarki przedstawiają historię jako kontinuum bez początku i końca. Takie postrzeganie czasu wynika z filozofii rdzennych Amerykanów, w której „koło” odgrywa integralną rolę. Ponadto, w swoich powieściach wybrane pisarki odchodzą od dominujących modeli formowania podmiotu, próbując uwolnić się od dominującej kobiecości i męskości rozumianych zarówno jako reprezentacja, jak i system płci. W ten sposób dekolonizują naszą wyobraźnię poprzez oderwanie się od instytucji władzy. Z tego względu prozę spekulatywną pisarek pochodzenia indiańskiego można uznać za intensywną praktykę defamiliaryzacji mającą na celu wynalezienie nowych sposobów myślenia. Przeanalizowane teksty odchodzą od wartości antropocentrycznych, co pociąga za sobą utratę znanych sposobów myślenia i reprezentacji w celu stworzenia miejsca na twórcze alternatywy.

Paula Wiercowa